

סוגיה ג: שבות ביום טוב (1)

*

רקע

המשנה הקודמת עוסקת באיסור דרבנן שמקלים בו ביום טוב יותר מבשבת. סוגייתנו קובעת שהמשנה הקודמת היא היוצאת מהכלל, והכלל הוא שיום טוב שווה לשבת באיסורי דרבנן שאין בהם אוכל נפש. כיוון שהדינים שבסוגייתנו אינם יחודיים ליום טוב, לא נכנס בהם לעובי הקורה.

מקורות

- א. לו: "מתני' כל שחייבין עליו משום שבות... שמא יתקן כלי שיר"
 ב. רמב"ם הל' שביבת יום טוב פ"א הי"ז
 ג. לא עולים באילן, לא רוכבים על גבי בהמה, לא שטים על פני המים
 רא"ש סי' ב, "... חבית של שייטים", והגהות אשר"י אות ד-ה
 רא"ה ד"ה לא עולה באילן, ולא רוכבין על גבי בהמה
 רמב"ם הל' שבת פכ"א הל' ו, ח-ט; פכ"ג ה"ה
 ד. לא מטפחים, לא מספקים, לא מרקדים
 1. ל. "א"ל רבא בר רב חנין לאביי תנן אין מטפחין... שחשכה ולא אמרינן להו ולא מידי"
 2. תוס' ל. ד"ה תנן
 3. רי"ף כ. באלפס, "ולא מספקין ולא מרקדין.... דר"מ מן אחוריו"
 4. הגהות אשר"י סי' ב אות ב, ו
 ה. שו"ע סי' תקכד ומשנה ברורה
 סי' שלט ומשנה ברורה ס"ק ח, י

רא"ה ד"ה לא עולה באילן, ולא רוכבין על גבי בהמה
 לא עולה באילן שמא יעלה ויתלוש. ובכלל האי גזרה שלא להשתמש במחובר כלל.
 ולא רוכבין על גבי בהמה גזרה שמא יצא מחוץ לתחום, שמע מינה תחומין דאורייתא, אלא גזרה
 שמא יחתוך זמורה. ובכלל האי גזרה איסורא שלא להשתמש בבעלי חיים.

הסבר הסוגיה

"כל שחייבין עליו משום שבות... חייבין עליו ביום טוב ואלו הן משום שבות לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין".

המשנה אומרת: "כל שחייבין עליו משום שבות... חייבין עליו ביום טוב". מסביר הרמב"ם [פיהמ"ש פ"ה מ"ב]: "אמרו משום שבות... רצה לומר שזה שאמר ה' תשבות יש בכלל השביתה מכל הדברים שהוא מונה והם שקראם שבות". התורה צותה לשבות בשבת ממלאכות, וחכמים הרחיבו את השביתה גם לדברים שאינם מלאכות מהתורה. בהלכות שביתה יום טוב [פ"א הי"ז] הרמב"ם מרחיב בהגדרת האיסורים שאסרו חכמים: "כל שאסור בשבת בין משום שהוא דומה למלאכה או מביא לידי מלאכה בין שהוא משום שבות הרי זה אסור ביום טוב". הרמב"ם מחלק את איסורי חכמים לשלש קבוצות:

- א. דברים הדומים למלאכה – חכמים הרחיבו את המלאכה לדברים הדומים לה.
- ב. דברים המביאים לידי מלאכה – חכמים גזרו על דברים היכולים לגרום לאיסור תורה.
- ג. דברים האסורים משום שבות – חכמים תקנו לשבות בדברים שאינם מלאכה [עיי' הל' שבת (פכ"א ה"א) ששם הרמב"ם מגדיר שתי הקבוצות הראשונות כלולות ב"שבות"].

הגמ' [לו:]: מסבירה שאסור לעלות באילן גזרה שמא יתלוש, לרכב על בהמה גזרה שמא יחתוך זמורה, לשוט על פני המים גזרה שמא יעשה חבית של שייטין, ולטפח, לספוק ולרקוד גזרה שמא יתקן כלי שיר.

הגמ' [ל:]: מעידה שגזרת חכמים נפרצה כבר בתקופת האמוראים, ולא מחו ביד המטפחים, מספקים ומרקדים משום "הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין". תוס' [ל: ד"ה תנן] מחדש חידוש מפתיע. לדעתו בזמננו מותר לטפח, לספוק ולרקוד מפני שאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, ולכן הגזרה אינה שייכת בזמננו. הסבר התוס' מפתיע שהרי מפורש בפרק ראשון [ה-ה:]: "כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו" אפילו אם בטל טעם הגזרה. הבית יוסף [סי' שלט סע' ג ד"ה ולא מטפחין] מתייחס לשאלה זו ואומר: "התוס' מדמו ליה למשקין מגולים דשרו האידנא לפי שאין נחשים מצויים כמו שכתבו הם ז"ל בפרק ב' דעבודה זרה [לה: ד"ה חדא]". לא זכיתי להבין דברי הבית יוסף, שהרי לא תירץ את הקושיה, ומה התועלת שהוסיף להקשות ממשקים מגולים? יש להוסיף שמשקים מגולים אינם דומים לענינינו, שהם אסורים משום סכנה ולא מפני גזרת חכמים, וסברא רבה שביטול הסכנה מבטל את חובת השמירה ממנה.

מפני חומרת הקושיה על התוס', ניתן אולי לחדש שתוקף גזרות חכמים מבוסס על שני יסודות:

- א. רוחב דעתם. חכמים סברו שיש חשש שטיפוח, סיפוק וריקוד יכול לגרום לתקן כלי שיר, ואנו חייבים לקבל את חששם.

ב. סמכות פורמאלית. התורה נתנה לחכמים סמכות לתקן תקנות ולגזור גזרות, וכשם שאנו חייבים לשמוע לדיני תורה אנו חייבים לעשות "ככל אשר יורוך".

בגזרה שבטל טעמה אין חיוב לשמוע לדברי חכמים מפני רוחב דעתם, מפני שדעתם התייחסה למקרה אחר שאינו קיים, ויש רק מחוייבות פורמאלית לעשות "ככל אשר יורוך". כשגזרת חכמים התפשטה אבל אחר כך אנשים רבים בדורות רבים לא קיימו אותה, פוקע חיובה הפורמאלי, ונשאר רק החיוב לקבל את רוחב דעתם של חכמים.

על פי הבנה זו דברי התוס' מובנים. כבר מזמן הגמ' התקנה לא נשמרה במלואה, וחיובם לשמור עליה היה רק מפני רוחב דעתם של חכמים. בזמננו שאין בקיאים לעשות כלי שיר, אין טעם לגזרה, ולכן מותר לנו לכתחילה לספק, לטפוח ולרקוד.

הרי"ף [כ. באלפס] מביא ירושלמי שבו מסופר על מחלוקת רבי ורבי מאיר האם מותר לטפוח על אחורי היד. הרי"ף אינו ציין את פסק ההלכה, אבל מהבאת הירושלמי מוכח שפוסק להיתר, שהרי בדעה המחמירה אין חידוש. כך פוסק גם הרמב"ם [הל' שבת פכ"ג ה"ה].

הגהות אשר"י [סי' ב] מביא אור זרוע המגדיר: "קיפוץ עוקר ב' רגליו כאחד, ריקוד עוקר אחת ומניח אחת". האור זרוע מגדיר שבריקוד עוקר תחילה רגל אחת ואחר כך מניח את הרגל השניה, כך שיש זמן ששתי הרגלים באויר. לפי הגדרה זו מותר לרקוד את הריקוד שרוקדים בישיבה בליל שבת.

הלכה

השו"ע [סי' שלט סע' ג] פוסק שאסור לטפוח, לספוק ולרקוד בשבת וביום טוב, ומותר לספק כלאחר יד. הרמ"א מביא שיש מתירים בזמן הזה. המשנה ברורה [סק"י] פוסק שכדאי להניח המנהג להקל רק במקום מצוה.